

Puskás-Kolozsvári Frederic

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A SZÉKELYSÉGGEL ÉS A KABAROKKAL KAPCSOLATBAN

A *Székelyföld története* első kötetében Kordé Zoltán nemrég úgy összegezte a székelységgel kapcsolatos ismereteinket, hogy az írásos források fényében ez egy sztyeppeni eredetű, könnyűlovas népesség, mely a 9. század közepén csatlakozott a magyarsághoz, katonai segédnépekre jellemző szereppel, idegen etnikumokéhoz hasonló kiváltságokkal. Önálló népneve és hagyományanyaga van, egyértelműen megkülönböztetik a magyarságtól, és a Csabától eredeztetett Aba nemzetséggel hozzák kapcsolatba.¹

Mivel meglehetősen kevés információval rendelkezünk a székelység eredetéről és korai történetéről, úgy vélem, hogy az Aba nemzetség és az ezzel összefüggésbe hozott Csaba név tekinthető az egyik legjobb útjelzőnek a kutatás számára. Az Aba (Oba) nemzetség első név szerint ismert tagja Aba Sámuel, aki 1041 és 1044 között királyi rangra emelkedett, korábban pedig nádorispáni tisztséget töltött be (Péter első uralma idején).² Ezt a 11. század második felében már sajtáságosan magyar tisztséget nyilván I. (Szent) István hozhatta létre a frank-bajor mintára kiépített udvarszervezetének egyik fontos elemeként.³ Maga a nádorispán elnevezés szláv eredetre vezethető vissza (*nadъ dvorjъ špan⁴), mely a nadъ (felett), dvorъ (udvar), és špan (ispán) szavakat foglalja magában.⁵

Véleményem szerint a Csaba név ismerhető fel a 9. század eleji „Cabuan” méltóságnévben,⁶ mely törzsnévként van jelen a besenyőknél

1 Kordé Zoltán 2016, 117–120.

2 Szovák Kornél 1994, 474.; Kristó Gyula 1998, 107.

3 Szócs Tibor 2014, 25–31.

4 Kniezsa István 1941, 17.

5 Szócs Tibor 2014, 22.

6 Nagy Károly keresztelte meg a Fische folyóban, ekkor kapta az Ábrahám nevet. Ann. S. Emmerammi Ratisponensis Maiores a. 805 (Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 307.): „Cabuanus venit addomno Carolo et Abraham cagonus baptizatus super Fizkaha.” Népe 805 körül települt a Karoling Felső-Pannónia és Avaria tartományok területére, súlyponttal a Bécsi- és Tullni-medencében, ezt nevezték a 9. században „Avaria”-nak. Lásd: Szóke Béla Miklós 2014a, 32.

a 9–10. században (Čoban),⁷ a nyugati türköknél azonban a 7. század folyamán már törzsfői címként és törzsnévként is előfordul „čopan” alakban.⁸ A jeniszei feliratokból egy magas katonai rangot jelölő „čabiš Tun tarqan” ismert⁹ 711 után Suluq „čabiš čor” vezette a türk sereget.¹⁰ Feltehetően ez a méltóságnév rejlik a nagyszentmiklósi kincs 21. számú tálkájának görög betűs feliratában is,¹¹ a Bojla Čaban (ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΙΑΝ) és a Botaul Čaban (ΒΟΥΤΑΟΥΛ ΖΩΑΠΙΑΝ) nevekben,¹² ahol a „zoapan” szó zsupán alakban is feloldható.¹³ Hozzá kell tennem, hogy Kézai szerint a hunok kapitányait spanoknak hívták,¹⁴ ez a több forrásból adatolt spán alak pedig tulajdonképpen a szláv zsupán szó átvétele egy török nyelvű nép (talán a kabarok) által, amiből a magyar nyelvben szabályosan alakult ki az ispán szóalak.¹⁵

Ezek alapján azt a feltételezést is megkockáztatnám, hogy István király nem csak magát a nádorispáni tisztséget, hanem akár annak képviselőjét is átvehette Aba Sámuel személyében. Legalábbis érdekes párhuzamnak látom, hogy mintegy 200 évvel korábban hasonló módon „nyerte vissza” a keresztségben Ábrahám nevet kapott vazallus fejedelem Nagy Károlytól „régii méltóságát, amivel a kagán a hunoknál mindig is rendelkezni szokott”.¹⁶

Ezt a hunoknak, később ung(a)riknak nevezett sztyeppei eredetű, könnyűlovas népességet a 9. század elején a frankok telepítették le határaik védelmére a Kárpát-medence északnyugati térségében. Egész biztos, hogy megérték a magyarság Kárpát-medencében való megjelenését,¹⁷ de az se lehet teljesen véletlen, hogy a nyugati magyar határ a 10. század közepéig egészen az Enns folyóig terjedt (vagyis magába

7 Németh Gyula 1922, 6–7.

8 Lígeti Lajos 1986, 140. Vö: Dobrovits Mihály 2004, 101–102.

9 Lígeti Lajos 1986, 140. Ezek a feliratok jelentik talán az egyik legközelebbi párhuzamát a nagyszentmiklós-szarvasi írásnak. Lásd: Róna-Tas András 2002, 126–127.

10 Dobrovits Mihály 2007, 66.

11 Gschwantler, Kurt 2002, 41–42.

12 Németh Gyula 1932, 74–75.

13 Róna-Tas András 2002, 128–129. A zsupán cím Bíborbanszületett Konstantinnál is szerepel a dalmáciai népek vezetőiként (DAI, 145, cap. 30).

14 SRH I, 267, cap. 12.

15 Róna-Tas András 1998, 945–948. és Róna-Tas András 2002, 126–129.

16 Ann. regni Francorum a. 805 (Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 307.): „Et misit caganusunum de optimatibus suis, petens sibi honorem antiquum, quemcaganus apud Hunos habere solebat.”

17 Olajos Teréz 1996, 164–166. Vö: Szabados György 2015, 123–133.

foglalta a teljes általuk lakott területet). Géza fejedelemnek a Német-római Császársággal folytatott tárgyalásai vezettek ahhoz a fegyveres visszavonuláshoz, melynek következtében a század végére a Lajta mentén és az Alpok keleti lábánál szilárdult meg a határ.¹⁸ A Lajta és az Enns folyók közötti területet (nagyjából Pozsony és Steyr között – utóbbiról nyerte a nevét Stájerország) még a 10. század vége előtt ki kellett tehát üríteni, az itteni népesség pedig a Kárpát-medence korábban nagyrészt lakatlan részeire költözhetett át, többségük talán éppen a bihari területekre.

A székelység bihari átköltözése mellett szól többek között Anonymus is, aki szerint a székelyek a Tisza középső szakaszánál, a Kórógy ér mentén álltak a magyar sereg élére,¹⁹ innen indulva a bihari vár elfoglalására. Erre a területszerzésre jóval művének megírása, a 13. század eleje²⁰ előtt kerülhetett sor, ekkorra ugyanis a székelység már régen továbbköltözött, többek között (Székely)udvarhely körül is megjelenve.²¹

Kézai Simon krónikája szerint a székelyek a blakokkal együtt a határvidék hegyei között éltek, és „állítólag” azok betűit használták.²² Ezt a tudósítást általában a székely rovásírással hozzák kapcsolatba, pedig valószínűbb, hogy a görög írásjeleket kell értenünk ez alatt, hiszen a görög írásbeliség a 10. század második felétől, Stephanos Gyula idejétől egyértelműen jelen volt Erdély déli részén.²³

Azt, hogy hol lehetett ez a határvidék, onnan tudjuk meg, hogy II. Endre 1222-ben kiadott oklevele „Terra Blachorum”-nak nevezi az Olt és a Déli Kárpátok közötti területet (Fogarás vidékén), az 1224-es adománylevele pedig megengedi az erdélyi szászoknak, hogy használják a blakok és a besenyők erdejét („silvam Blacorum et

18 Révész László 2014, 39. Vö: Bóna István 2000, 72–82.

19 A geszta szerint Csepel szigetéről indultak a magyar seregek, és a Tiszán átkelve a mai Szentestől délre találkoztak a székely csapattal, amiből logikusan az következik, hogy a székelység ettől délkeletre élhetett. Mivel eleve a bihari területek ellen indult a támadás, ennek a kitérőnek csak akkor van értelme, ha előre tudták, hogy a székely előhad itt tud a lehető legrövidebb úton csatlakozni hozzájuk. Tény, hogy a Temes-Bega vidékén egykor léteztek székely jelenlétre utaló helynevek (lásd: BENKÓ Elek 2016, 134.), ezeket hasznosíthatta Anonymus, tudva, hogy Árpád idejében a székelyek még nem Biharban éltek.

20 Veszprémy László 1999, 75–76.

21 Benkó Elek 2016, 141.

22 SRH I, 278–279, cap. 21; HKÍF, 349.

23 HKÍF, 152–153.

Bissenorum”).²⁴ Azt is tudjuk, hogy az Anjou-korban Brassó város hatásköre alatt, királyi jóváhagyással egy olyan kereskedelmi folyosó jött létre a Tatárhavas-hágón keresztül haladó kereskedelmi és hadi út mentén, amely idővel egy havasalföldi Székely megyét eredményezett (Săcuieni, régi nevén Saac, 1845-ben osztották fel Prahova és Buzău megyék között). Az itteni helynevek akár az 1227-ben létrehozott kun (milkói) püspökség fennállása idejére is visszavezethetők lehetnek, mely a tatárjárás következtében tűnt el.²⁵ Erre a területre jól ráillik Kézai Simon leírása, ami azt jelenti, hogy az általa ismert, 13. századi állapotokat írhatta le. A székelység dél-erdélyi jelenlétét régészeti szempontból is alátámasztja az itteni Árpád-kori leletanyag (pl. Szászfehéregyháza és Baráthely 12–13. századi településnyomai²⁶).

Visszatérve a székelyek csatlakozásának kérdéséhez, Kordé Zoltán legutóbb is a kabar származás-elmélet mellett foglalt állást, arra hivatkozva, hogy „a honfoglalást megelőzően csak egy csatlakozásról vannak konkrét adataink, a kabarokéről.”²⁷ Tény, hogy az írásos forrásokban soha nem szerepelnek együtt a kabarok és a székelyek (mint például a besenyők és a székelyek a magyar seregek előhadai-ként²⁸), ebből azonban még nem következtetnék a kabarok és a székelyek azonosságára...

A kabar eredet-elméletet sem antropológiai, sem régészeti megfigyelések nem támasztják alá, hiszen mint Benkő Elek fogalmaz: „az idevágó elemzések alapján nem támogathatóak azok a teóriák, amelyek a székelyekben a magyarsághoz a 9–10. században csatlakozó, török nyelvű és eredetű néprészt láttak.”²⁹ Annál inkább kimutatható az embertani kapcsolat a Székelyföld középkori és a Dunántúl Karoling kori népessége között, melyet a régészet is támogatni látszik.³⁰ Ugyanakkor a Kárpát-medence területén mindmáig nem sikerült egyértelműen kimutatni a kabarokat, hiszen a Felső-Tisza vidéki jelenlétükkel Révész László szerint csak abban az esetben számolha-

24 Kristó Gyula 1998, 214–215.

25 Sófalvi András 2017, 55–63.

26 Benkő Elek 2016, 147–149.

27 Kordé Zoltán 2016, 120.

28 Kordé Zoltán 2016, 80–81.

29 Benkő Elek 2016, 153.

30 Benkő Elek 2016, 146–153. Vö. Révész László 2013, 621–624. és Puskás-Kolozsvári Frederic 2015, 104–107.

tunk, ha azt feltételezzük, hogy „a X. század első felében a Kárpát-medencében kabar hegemonia érvényesült”,³¹ így nem egy katonai segédnépet, hanem a terület urait kellene bennük látnunk!

Legutóbb Tóth Sándor László foglalkozott részletesebben a kavarak (kabarok) katonai és politikai szerepével, sajnos anélkül, hogy a nyelvi és a régészeti kérdésekre kitért volna.³² Véggkövetkeztetése viszont neki is az, hogy a jellemzésük és a konstantinoszi törzsnévlistán elfoglalt első helyük inkább szól egy katonai/politikai vezetői szerepkör, mintsem egy katonai segédnép mellett.³³

A *Salzburgi Évkönyv* 881. évi szűkszavú tudósításán kívül, ahol „cowarii”, vagyis kavár néven szerepelnek, az egyetlen kabarokra vonatkozó forrásunk Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár (913–959) műve, a *De Administrando Imperio* (DAI), ebből pedig szerintem ki lehet következtetni, hogy a kazár uralom ellen fellázadt kangar-besenyőkről van szó, ezt azonban valamilyen okból elmulasztotta tisztázni.³⁴ Emellett szólna, hogy a muszlim forrásokban kazár-besenyő néven szerepelnek, akik a Volgától keletre élő besenyőktől elszakadva a kazárok és a bizánciak között telepedtek le – nyilván kazár fennhatóság alatt, amint arra az elnevezésük is utal.³⁵

Szőke Béla Miklós szerint valószínűsíthető, hogy a magyarok a 9. század közepe tájától jelen vannak a Kárpát-medencében,³⁶ ez viszont csak a hozzájuk csatlakozott néprészekre igaz, a kabarokra és a 805 óta itt élő ung(a)rikra, akiket a salzburgi évkönyv írója is egyértelműen megkülönböztetett egymástól. Az előbbiekről már tisztáztuk, hogy a Duna-völgyi Ostmark területén éltek, nem véletlenül csatáznak velük 881-ben Bécs környékén, a Német Lajos és fia, Karlmann közötti hatalmi harcok keretében,³⁷ mielőtt a „második csatát” a kabarokkal megvívónak Culmite (valószínűleg Culmitz, Bajorország) mellett.

31 Révész László 1996, 201.

32 Tóth Sándor László 2013.

33 Tóth Sándor László 2013, 349.

34 DAI, 166–179, cap. 37–40; Puskás-Kolozsvári Frederic 2011, 62–66. Vö: Zimonyi István 2014, 159–162.

35 HKÍF, 41–43, 49–50. Nyugati szomszédjaikként a magyarok és a ruszok, valamint a Fekete-tenger közelében a bolgárok szerepelnek, kelet felé a kazárok, délre az alánok, északnyugati irányban pedig a morvák (nyugati és északi szomszédként is feltüntetve).

36 Szőke Béla Miklós 2014a, 38. és Szőke Béla Miklós 2014b, 110.

37 Szőke Béla Miklós 2014a, 37.

A kabarok katonai jelenlétével a Felső-Tisza-vidéken, azon belül hangsúlyl a Bodroghközben számolhatunk, ahol valamennyi hitelesen megfigyelt vagy rekonstruálható rangjelző ijtegezen kazár hatalmi jelvényt, napszimbólumot találtak,³⁸ de hatalmi központra utal az innen előkerült arab dirhemek nagy mennyisége is.³⁹ A karosi temető érméi közül a legkorábbi 864–866-ból származik,⁴⁰ más kérdés, hogy mikor került földbe – a keltezési problémákba itt most nem bonyolódnék bele.⁴¹

Amennyiben a kabarok (kangar-besenyők) valóban vezetői szerepkört töltöttek be, és bizony minden jel erre utal, akkor teljesen újra kell gondolnunk az egész „honfoglalás” problémakörét! Kezdve azzal a ténnyel, hogy Konstantin császár 10. század közepén íródott művében a magyar népnév sem szerepel,⁴² mindvégig következetesen türkökről ír.⁴³ Egyéb írásos forrásban sem szerepel a magyar név a 10. századnál korábban (legkorábban Ibn Rustának a Ğayhāni-hagyományra visszavezethető művében tűnik fel a „maĝĝariya” név⁴⁴), így talán jogosan merül fel bennem a kérdés: mégis mi alapján azonosíthatjuk a *Szent Bertin Évkönyvében* 862-ben említett „Ungri” nevű népet⁴⁵ a magyarokkal? A *Fuldai Évkönyv* még 900-ban is ungaroknak nevezett avarokról ír („Avari, qui dicuntur Ungari”), a korabeli források alapján így sokkal inkább az avarokkal kellene azonosnak látnunk őket, mintsem a magyarokkal – kései források adatait visszavetíteni nem túl szerencsés!⁴⁶

38 Révész László 1996, 167–168.

39 Révész László 1996, 189.

40 Révész László 1996, 188.

41 Radiokarbonos keltezés alapján 870 körül számolhatunk ennek a nagyszámú fegyvermellékletes sírokkal jellemezhető népességnek a megjelenésével. Lásd: Lőrinczy Gábor – Straub Péter – Türk Attila 2015, 157–158. (Irodalomjegyzékkel).

42 Egy „mazaroi” népnév felbukkan a kangar-besenyők eredeti, a Volga és az Urál folyók közötti szállásterületével kapcsolatban, ezt azonban kazárra javítják („kazaroi”), mivel egyszerű másolási hiba lehet. Lásd: HKÍF, 118. oldal, 312. lábjegyzet; DAI, 166–167, cap. 37.

43 Lásd ezzel kapcsolatban: Balogh László 2017.

44 HKÍF, 31–34; Kmoskó Mihály 1997, 207–209. Lásd még: Róna-Tas András 1997, 227–229. és Zimonyi István 2014, 162–177.

45 HKÍF, 184.

46 Az, hogy ebben az időben már a magyarok is a Kárpát-medencében vannak, még nem jelenti azt, hogy az ung(a)ri és a magyar népnevek közé minden esetben egyenlőségjelet kell tennünk – ezt csak akkortól látom indokoltnak, amikor egymással szövetségre léptek: 896-tól: Puskás-Kolozsvári Frederic 2015, 106–107. Ezzel végső soron Boba Imre elmélete mellett foglalnék állást, mely szerint az onogur és a magyar népcsoportok a 9. század végén léptek egymással szövetségre: BOBA Imre 1967, 74–87.

A 932 után Mas^cūdī négy török népet ismertet a kazároktól és az alánoktól nyugatra, ezek a Baġanāk, a Yaġnī, a Baġġird és a Nūkabarda.⁴⁷ A kutatás többnyire a besenyők és a magyarok nevének duplázódását látja bele,⁴⁸ pedig nyilván azok különböző eredetű összetevőiről, néprészeiről lehet szó, a besenyők neve mellett ugyanis a jászok jelennek meg, a magyarok mellett pedig az onogurok.

A spanyolországi al-Bakrī 1086-ban befejezett földrajzi munkájában is megkülönböztette az ungar (al-Unqaluš) és a magyar („maġġariya”) népeket.⁴⁹ Az al-Unqaluš név tulajdonképpen a latin Ungarus arab megfelelője,⁵⁰ mely az onogur-bolgárok nevére vezethető vissza.⁵¹ A leírás szerint területük nyugat felé a bajorokkal (Buwayra) és a lengyelekkel (Būyašlāw országa), északra a ruszokkal (Rūs), keletre a besenyőkkel (al-Baġanāk), délre pedig a bolgárokkal (al-Bulqārīn) határos.⁵² A magyarok területe viszont a besenyőkkel (baġānākīya) és a bolgárokkal (Bulkārīya), illetve a közük tartozó äskälok (Ask.l)⁵³ vidékével határos, ettől délre Bizánc (rūm) és az alánok (Abīn) országa található.⁵⁴ Az előbbi a 10. század végi – 11. század eleji Kárpát-medencére vonatkozik, míg az utóbbi az al-Ġayhānī-ra visszavezethető formájában a Fekete-tenger közelében lévő etelközi területekre a 870–880-as években (mely egy volgai bolgár szállásterület leírásával keveredhetett össze).⁵⁵

A Balhī-hagyomány is két magyar népcsoportról tud, az egyik a volgai bolgárok alattvalója, a másik pedig Bizánc közelében a besenyőkkel határos, akikkel közösen „turkok”-nak nevezik őket.⁵⁶ A két magyar népcsoport megjelenésének hátterében a kangar-besenyők európai

47 HKÍF, 53. és 57–58.; Kmoskó Mihály 2000, 153–154, 182–183. és 217–218.

48 Kmoskó Mihály 2000, 183. oldal, 187. lábjegyzet.

49 HKÍF, 39–40.; Kmoskó Mihály 2000, 256–258.

50 Kmoskó Mihály 2000, 257. oldal és 238. lábjegyzet.

51 Róna-Tas András 1997, 218–220. Vö: OLAJOS Terézia 2013, 524–532.

52 Kmoskó Mihály 2000, 257–258.

53 A 7. század közepén a nyugati türkök két törzse is „äszegel” néven jelenik meg, a 10. századi muszlim forrásokban a volgai bolgárok öt törzse közül az egyiket 'Askalnak nevezik, a 920-as években a volgai bolgár uralkodó neve Almis ibn Selkej. Lásd: Róna-Tas András 1997, 186–187. és Zimonyi István 2014, 61–71. A Kárpát-medencében élő székelyeknek és az itt említett äskäloknak nincs közvetlen kapcsolata, legalábbis ezen adat alapján nem bizonyítható – közvetett kapcsolat azért lehetséges, és szerintem van is.

54 Kmoskó Mihály 2000, 256.; HKÍF, 40.

55 Zimonyi István 2014, 56–57. Vö: Türk Attila 2014, 230–231.

56 HKÍF, 49–50.; Zimonyi István 2014, 54.

megjelenése állhat, hiszen nem sokkal a magyarok Kárpát-medencébe való költözése előtt egy töredékük a Volga es a Don középső részeinél elő népcsoportokkal együtt (akik között akár áskálok is lehettek) a Volga–Káma vidékére menekült.⁵⁷

Mivel 896-ban jelennek meg először a bizánci írásos forrásokban a türkök Kusán és Árpád nevű vezérei,⁵⁸ szerintem továbbra is ez az egyik legbiztosabb időpontunk a magyar „honfoglalásra”. Kétségtelen, hogy ez egy olyan folyamat eredménye volt, melynek ma aligha ismerjük minden egyes mozzanatát, az írásos források azonban nem engednek egy korábbi beköltözésükre következtetni, legfeljebb a Kárpát-medence területét érintő hadi tevékenységeikre.⁵⁹

Leghamarabb Regino krónikája értesít arról, hogy a „szkíta területekről” (Etelközből) a besenyők által kiűzött magyarok „először is a pannónok és az avarok pusztáin kóboroltak”, ez a nomád életmódjukat tükröző leírás pedig a Felső-Tisza-vidéktől a Duna-könyökgig terjedő területen való jelenlétüket bizonyítja.⁶⁰ A *Sváb Évkönyv* szerint 902-ben rohanják le a morvákat,⁶¹ ezt követően a DAI alapján a velük szomszédos népek: nyugaton a frankok, északon a besenyők, délen a morvák, ahol Konstantin idejében már az őket legyőző türkök élnek (a Duna-Száva közöttől északra), a „hegyek felé” a horvátok, a Dunától keletre pedig a bolgárok.⁶²

Ez időben a magyaroktól északra a kangar-besenyők Javdierdim (vagy Iabdiertim) tartománya található, mely „Oroszország földjének adóköteles területeihez, az ultinokhoz, dervleninekhez, lenzeninekhez és a többi szlávokhoz van közel”.⁶³ Aligha véletlen, hogy Konstantin a három kangar eredetű törzs felsorolását is velük kezdi⁶⁴ – nyilván ez

57 Zimonyi István 2014, 71–72.

58 HKÍF, 147.

59 Lásd ezzel kapcsolatban például: Szöke Béla Miklós 2014a, 36–38., és Szöke Béla Miklós 2014b, 108–110. Vö: Szabados György 2015, 128–130. és Szabados György 2016, 638–639.

60 HKÍF, 195–200. A pannónok és az avarok pusztáit a Felső-Tisza-vidéktől a Duna-könyökgig húzódó területként azonosíthatjuk, lásd 198. oldal, 619. lábjegyzetet; Szádeczky-Kardoss Samu 1994, 526–527.

61 HKÍF, 202.

62 HKÍF, 114. és 128–130.; DAI 64–65., cap. 13. és DAI 176–179., cap. 40.

63 HKÍF, 120.; DAI 169., cap. 37.

64 HKÍF, 122. oldal, 329. lábjegyzet; DAI 171., cap. 37. A „Iabdierti” megnevezésben talán a Jabgu cím rejtőzik a tartomány „Irtim” neve előtt. Lehet, hogy Jabgu Erdim az eredeti alak, amit hallás után (tévesen) jegyeztek le?

lehetett a vezértörzs Árpád fejedelem idejében. Mivel a Kézai krónikájában „Turul nembeli”-ként⁶⁵ szerepelő Álmos-dinasztia tulajdonképpen besenyő eredetre vezethető vissza,⁶⁶ elképzelhetőnek tartom, hogy a besenyők állították Árpádot a kangar és magyar törzsek (vezérnemzet-ségek) élére, utóbbiakat az ő vezetése alatt, szervezett módon telepítve át Etelköz területéről a Kárpát-medencébe.⁶⁷ Vagyis véleményem szerint hasonló módon kerülhetett Árpád nagyfejedelemként a türkök élére, mint ahogy a 7. század utolsó harmadában az avar kagán nevezte ki Kubert a nem-avar eredetű (hadifogoly) néptörzsek helytartójává.⁶⁸ Tény, hogy a besenyők a kazároktól északra lévő sávban átlépték a Volgát és a Dont, 895-ben a Fekete-tenger közelébe költözve, amit a Kazár Kaganátus nem tudott megakadályozni. Etelközben így egész biztos, hogy nem a kazárok, hanem a besenyők diktálták a feltételeket, a kazár kagán már csak elfogadni tudta az újonnan kialakult helyzetet.⁶⁹

A Kárpát-medence birtokbavételének folyamatát talán úgy lehetne rekonstruálni, hogy előbb a kabarok egyik hadteste vette birtokba a Felső-Tisza-vidéket kazár fennhatóság alatt, valószínűleg a 870-es évek folyamán, de mindenképpen 881 előtt. Nyugatra költözésük időpontja nem pontosan meghatározható, viszont a DAI is örzi egy korábbi kangar-magyar összecsapás emlékét, amikor a kangarok a kazároktól vereséget szenvedve kénytelenek voltak a türkök mellett letelepedni (ekkor kerülnének Levedi vezetésével a magyarok Etelköz területére).⁷⁰ Minden bizonnyal a kazároktól északra, egy nyugat felé elnyúló sávban telepedtek le, a régészeti leletanyag alapján a középső-Dnyeper vidékétől a Dnyeszterig terjedő etelközi magyar területektől⁷¹ északra, nagyjából ott, ahol a három kangar-besenyő tartományt később is

65 HKÍF, 353.

66 Benkő Loránd 2009, 13–15.

67 Talán ennek az emlékezetét őrítze meg Kézai (SRH I, 287., cap. 27; HKIF, 353.): „Árpád hadinépével együtt a többenél korábban kelt át a ruténok havasain, és az Ung folyónál elsőként ütött táborn...”

68 Kuber történetéről lásd: Szádeczky-Kardoss Samu 1998, 218–220.

69 Korábban magam is túl nagy hangsúlyt fektettem a Kazár Birodalom szerepére Árpád fejedelemmé választása kapcsán (Puskás-Kolozsvári Frederic 2015, 114), ez az információ valószínűleg a császár udvarában járt magyar követségtől, Termacsutól és Bulcsutól származik, amivel a besenyők szerepét igyekeztek eltussolni (nem a besenyők választották Árpádot a türkök élére, hanem a kazár uralkodónak katonai szolgálatot teljesítő Levedi adta át neki a hatalmat).

70 HKÍF, 122–124.; DAI 170–173., cap. 38.

71 A 9. század közepére – második felére keltezhető Szuboticy-horizont lelőhelyeiről és régészeti leletanyagáról lásd: Türk Attila 2014, 242–245.

találjuk. Erre az áttelepedésre legnagyobb valószínűséggel a 850-es évek közepe táján kerülhetett sor.⁷² Feltehetően kapcsolatba hozhatók az itteni szláv törzsek 859 és 884 között adatolt adóztatásával, amikor a ruszok hódítják el a kazároknak addig hermelnprémmel adózó szeverjánokat (az orosz *Őskronika* szerint Askold és Dir 862 körül érkezett Kijevbe, mely 882-ig kazár fennhatóság alá tartozott).⁷³ Talán nem tévedünk túl nagyot, ha összefüggést látunk a ruszok térnyerése és a kabarok lázadása között, mely a kazár hatalom itteni gyengüléséhez vezetett a kangar-besenyők önállósodása miatt. 895 körül az úzok nyomására az addig keleten maradt besenyő törzsek is átlépték a Volgát, és a bolgárokkal alkalmi szövetségre lépve birtokba vették Etelközt. Ezt követően az itt élő hét magyar törzs és a velük szomszédos három kabar törzs élére Árpád nagyfejdelmet állították, akinek a vezetése alatt a magyarok Etelközből a Kárpát-medencébe költöztek, korábbi területeiket a besenyőknek engedve át.

Bárhogy is volt, a legkorábbi székely településterületet véleményem szerint semmiképp sem a Felső-Tisza-vidéken, hanem a Bécsi- és a Tullni-medencével együtt a Rába és a Duna közötti területen feltételezhetjük, vagyis ott, ahol az írásos források alapján az ung(a)rinak nevezett nép élt. Őket pedig akár avarnak, akár magyarnak tekintjük, a legkevésbé sem azonosíthatjuk a kabarokkal.

Az írásos források értékeleskor tehát érdemes figyelembe vennünk a vonatkozó nyelvészeti és régészeti ada-

Görög betűs (török nyelvű?) felirat a nagyszentmiklósi kincs 21. számú tálkájának közepén. (Forrás: GSCHWANTLER, Kurt 2002, 41.)

72 Golden, Peter 1990, 350–352.

73 Hodinka Antal 1916, 36–39.

tokat, hiszen önmagukban könnyen félreérthetjük azokat. Az egyik ilyen félreértés éppen a kabarokkal függ össze, és nagyon sajnálatosnak tartanám, ha a székelység eredetével kapcsolatos rejtély megfejtésére irányuló kísérletek ezen akadnának el.

IRODALOM

BALOGH László

2017 Megjegyzések a magyarokra alkalmazott türk népnév kérdéséhez. In *Acta Universitatis Szegediensis: acta historica*, 139., 15–31.

BENKŐ Elek

2016 Székelyek a középkori Magyar Királyságban. In Benkő Elek – Oborni Teréz (Szerk.): *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelyudvarhely, 129–168.

BENKŐ Loránd

2009 Árpád „de genere Turul”. In *Magyar Nyelv*, 105., 9–16.

BOBA Imre

1967 *Nomads, Northmen and Slavs*. Slavo-Orientalia 11, Mouton, Wiesbaden, The Hague – Otto Harrassowitz.

BÓNA István

2000 *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, História.

DAI: Gyula Moravcsik – Romilly J. H. Jenkins (eds.)

1967 *Constantinus Porphyrogenetus: De administrando imperio*. Washington, 1967, New revised edition.

DOBROVITS Mihály

2004 A nyugati türkök tíz törzsének kialakulása. In *Antik Tanulmányok*, 48., 101–109.

2007 A türk hatalom Kína és az arabok közt. In *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica*, 12., 63–72.

GOLDEN, Peter

1990 The Turkic steppe in early Sāmānid times. In Denis Sinor (Ed.): *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge, Cambridge University Press, 348–352.

GSCHWANTLER, Kurt

2002: A nagyszentmiklósi kincs – katalógustételek: 1–23. In Kovács Tibor (Szerk.): *Az avarok aranya. A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, Helikon Kiadó, 15–44.

HKÍF: Kristó Gyula (Szerk.)

1995 *A honfoglalás korának írott forrásai*. SzKK 7. Szeged.

HODINKA Antal

1916 *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. MTA, Budapest.

- KMOSKÓ Mihály
1997 *Mohamedán írók a steppe népeiről I/1*. Budapest, Balassi Kiadó.
2000 *Mohamedán írók a steppe népeiről I/2*. Budapest, Balassi Kiadó.
- KNIEZSA István
1941 Nádorispán. In *Magyar Nyelv*, 37., 16–19.
- KORDÉ Zoltán
2016 A székelység eredete és őstörténete. In Benkő Elek – Oborni Teréz (Szerk.): *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelyudvarhely, 91–122.
- KRISTÓ Gyula
1998 *Magyarország története 895–1301*. Budapest, Osiris Kiadó.
- LIGETI Lajos
1986 A pannóniai avarok etnikuma és nyelve. In *Magyar Nyelv*, 82., 129–151.
- LŐRINCZY Gábor – STRAUB Péter – TÜRK Attila
2015 Hatalomváltás a Maros-torkolat nyugati oldalán a 9–10. századi településtörténet tükrében. In Balogh Csilla – Petkes Zsolt – Sudár Balázs – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *...in nostra lingua Hringe nominant. Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest–Kecskemét, 143–165.
- NÉMETH Gyula
1922 A besenyők ismeretéhez. In *Magyar Nyelv*, 18., 2–7.
1932 A nagyszentmiklósi kincs feliratai. In *Magyar Nyelv*, 28., 65–85., 129–139.
- OLAJOS Teréz
1996 *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai*. SzKK 16. Szeged.
- PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic
2011 Türkök a 10. századi Kárpát-medencében. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 15., 61–75.
2015 Kusán és Árpád népe. A székelyek eredete és a magyarság kialakulásában játszott szerepe. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 19., 102–126.
- RÉVÉSZ László
1996 *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez*. Miskolc.
2013 Erdély a magyar honfoglalás korában. Szempontok a székelyek betelepülésének kérdéséhez. In Révész László – Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, 605–628.
2014 A honfoglaló magyarok régészeti hagyatéka. In *Korunk*, 8., 31–41.
- RÓNA-TAS András
1997 *A honfoglaló magyar nép*. Budapest, Balassi Kiadó.
1998 Nagyszentmiklós. Zsupán. In *Századok*, 132., 940–949.
2002 A nagyszentmiklósi kincs feliratairól. In Kovács Tibor (szerk.): *Az avarok aranya. A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, Helikon Kiadó, 120–129.
- SÓFALVI András
2017 Bodza vára és a havasalföldi Székely megye. Adalékok a székelyek

- határvédelméhez és a havasokon túli tevékenységéhez. In *Lustra*, 4., 2017/1, 55–63.
- SRH: Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum, I-II*. Budapest, 1937–1938.
- SZABADOS György
2015: Avar–magyar találkozó. Helyszín, időpont? In Balogh Csilla – Petkes Zsolt – Sudár Balázs – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *...in nostra lingua Hringe nominant. Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest–Kecskemét, 121–141.
- SZABADOS György
2016 Vázlat a magyar honfoglalás Kárpát-medencei hátteréről. In Kovács László – Révész László (szerk.): *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Budapest, 629–648.
- SZÁDECZKY-KARDOSS Samu
1994 Pannoniorum et Avarum solitudines. In Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. sz.)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 526–527.
1998 *Az avar történelem forrásai*. Budapest, Balassi Kiadó.
- SZOVÁK Kornél
1994 Nádor. In Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. sz.)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 474–475.
- SZÓKE Béla Miklós
2014a: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In Vásáry István – Fodor Pál (szerk.): *Magyar őstörténet – Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 31–42.
2014b: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.
- SZÓCS Tibor
2014 *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 5., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatócsoportok Irodája.
- TÓTH Sándor László
2013 A kavarok (kabarok) katonai és politikai szerepe. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 126., 315–352.
- TÜRK Attila
2014 *A korai magyar történelem és a szaltovói régészeti kultúrkör*. SzKK 28. Budapest–Szeged.
- VESZPRÉMY László
1999 *Anonymus, A magyarok cselekedetei – Kézai Simon, A magyarok cselekedetei*. Budapest, Osiris.
- ZIMONYI István
2014 *A magyarság korai történetének sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében*. Budapest, Balassi Kiadó.